

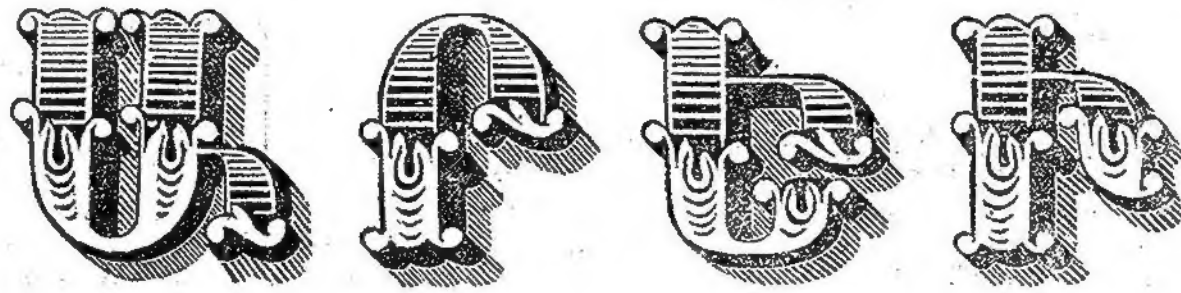
ՀԱՏԸ 5 ՄԻԼԻԵՄ

ՔԱՆՈՒՆԳԻՆ

Տարեկան վեցամսեայ	
ԵԳԻՊՏՈՍ . . 7. 0. 80	40
ԱՐՏԱՍԱՀԱՄԱՆ ՅԲ. 20	10

ԾԱՆՈԹՈՒՄՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ ԴՈՒՍԵՆ ՏԵՐԹԵՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏՈՒՍԱՔԻՆ ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐՈՒ ՕՐԿԱՆ

40 ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՇԱՐԱԹԸ ԵՐԵԲ ԱՆԳԱՍ

ԽՐԱԿՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՐԹԵՆՈՒԹԻՒՆ

Տարա Ապրիլ Տարա, Թիւ 16

ԱՂԵՐՍԱՆԵՐԻՆ

ՀԱՍՏԸ

Journal AREV

B. P. № 600

Alexandrie, EGYPT

ՀԱՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄ ԶԵՆՈՒԹԻՒՆԵՐԸ ԶԵՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՒՄԻ

ՏԵՐԹԵՆ-ԽՐԱԿՐԱԿՆԵՐ՝ ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵԱՆ

ԴԱՇՆԱԿԻՑՆԵՐԸ ՀԱՅՆԵՐՈՒՆ ՀԱՆԴԵՊ

Այն օրը երբ թալէաթի և էն վերի նման արկածախնդիր վարիչներ թուրքիան կը նետէին միջազգային պատերազմի խառնուրդին մէջ, Հայերուն կացութիւնը ծանրագոյն կը վտանգուէր:

Ինչ դիրք պիտի բռնէին Հայերը պատերազմող կողմերուն հանդէպ և ինչ դիրք պատերազմողները Հայերուն հանդէպ: Առանց պատճառներու երկար թուարկութեան մը, բաւականանալով ըսելով թէ Հայերու դիրքը որոշ էր և որոշ եղաւ: Արտասահմանի Հայերը իբրև մէկ մարմին՝ դիրք բռնեցին Դաշնակիցներու կողքին, մինչ թուրքիայ Հայերը՝ իրենց հպատակութեան անտեղիտալի պարտադրութեան կը կատարէին: Թուրք մուսուլմանութիւնը իրենց դէմ գրգռելէ զգուշանալով: Սակայն տեսնենք թէ Դաշնակից ուժերը, որոնք կ'ենթադրուէր թէ իրենց իսկ անունը ստանալէն ի հայել պիտի առնէին Հայ ազգին անվերապի զգացումներն ու տրամադրութիւնները և Հայաստանի ու Կիլիկիոյ ազգաբնակչան պայմաններուն իրենց համար ընծայած բացառիկ պատեհութիւններն, որ աստիճան կրցան օգտուել անոնցմէ և օգնել թուրքերու ձեռքին մէջ պատանդ մնացած Հայ ազգին: Հետագայ տեսութիւնը, իբրև անցեալի վերաբերող դէպքերու քննութիւն, կը կցուի Դաշնակից ազգաց մատուլին այս օրերս հրատարակած քաղաքական քննադատութեանը շարքին:

Արտասահմանի Հայութիւնը չի թերացաւ կանուխէն Դաշնակիցներուն մատնանել ընելու՝ մէկ կողմէ երկրի Հայութեան գլխուն վրայ կախուած վտանգը և միւս կողմէ Հայոց իրենց ընծայելիք ստատորէիայ Դաշնակիցները աւելի «կարեւոր» ստատորէիայ ետեւէ ըլլալով, շատ պզտիկ գտան Հայերուն ներկայացուցած «չնչին» առաւելութիւնները: Թուրքիոյ Ռուսիա պէտք չունեալ Հայկական ճակատը զօրացնելու և այդ կողմէ վճռական հարուած մը տալու թշնամիին, հաշուեց թէ կողմակաւեան աջակցութեամբ վրայ ուժերու պատկառելի ցուցադրութիւն մը պիտի չստանայ՝ սահմանադրութիւն մինչեւ Տիգրանակերտ և Սեբաստիա՝ Թուրք ազգաբնակչութիւնը և ընդհանրապէս պիտի ելնարաւ կանանցներ վեց նահանգներու ամբողջ Հայ ազգաբնակչութիւնը: Միւս կողմէ՝ արեւմտեան Դաշնակիցները անտեսեցին թուրքիոյ միջերկրական եան ծովափին միակ իրապէս խոցելի կէտը՝ Կիլիկիան՝ ուր դաշնակից համախառն ուժի մը ցամաքահանումը մեծ արդիւնքներ կրնար տալ: Թուրքիոյ ասպարէզ ինքնէն մինչև

չեւ անցեալ պարիլի վերը՝ ամբողջ վեց ամիս՝ այդ կարելիութիւնները անեղծ մնացին: Դաշնակիցները ամէն վայրկեան կարող էին արեւմտաքէն և արեւելքէն թուրքիային տալ այն մահացու հարուածը որ միանգամայն Հայերուն փրկութիւնը պիտի ըլլար: Օսմանեան կառավարութիւնը, որ ինքնալ կ'զգար իրեն համար խիստ վտանգաւոր այս կարելիութիւնները, ամբողջ վեց ամիս վարանեցաւ Հայերու դէմ զրգուիլ վարմունք մը ունենալէ, որպէսզի մի գուցէ իր ձեռքով փութացուցած ըլլար մեծ վտանգը: Այն ատեն միայն՝ երբ անկա համոզում գոյացուց թէ Դաշնակիցները բոլորովին տարբեր ծրագրով մը կը շարժէին, երբ անկա տեսաւ որ Հայաստանի կողմէն Ռուս յառաջդրութիւնն իսկ դանդաղ էր և անմիջական վտանգ չէր սպառնար, այն ատեն միայն համարձակեցաւ ձեռնարկել իր հայալիք ծրագրին գործադրութեանը: Վառայ և Զէյթունի խրատները՝ որոնք Հայերուն կողմէ ազդարար նշան մը կրնային համարուել ուղղուած Դաշնակիցներուն՝ ընդհակառակը, թուրքերուն համար միայն ծառայեցին իբրև պատճառանք իրենց գազանութիւններուն ձեռնարկելու: Ու կոտորածի և տեղահանութեան աւերիչ գործը սկսաւ:

Արտասահմանի Հայութեան ներկայացուցիչները այս անգամ ալ չյամբցան Դաշնակից պետութեանը ուշադրութիւնը հրաւիրել հաշիւ ծալր տուած այս գաղափարներէ վրայ, մատնանելով թուրքիոյ Հայութեան բնաջնջման վերահաս վերջնական, եթէ անմիջական կերպով տեղի չունենար զինեալ միջամտութիւն մը՝ որ Դաշնակիցներուն համար ալ օգտակարութեան գերծ պիտի չըլլար տակաւին: Դաշնակիցները շարժեցան այս անգամ: Անդրիս, Ռուսիա, Ֆրանսա, բաւական նկատեցին թուրքիոյ ուղղել հաւաքական սպառնալիքը մը, որով կը յայտարարէին թէ թուրք պաշտօնատարները անձնագէտ պատասխանատու պիտի բռնուէին Հայկական կոտորածներուն ու երբ հայութեանը հարութեան ծամը հնչէր՝ իրենց կառավարող պիտի քաշէին իրենց եղբնազօրութիւնները: Բայց թուրքիոյ մարդախօջոյ անորոշակի սրբուած էր անգամ մը և այդ սպառնալիքները ուրիշ բանի չէին կրնար ծառայել բաց միայն զայն աւելի կատգեցնելու: Արդարեւ, յունիս, յուլիս, օգոստոս ամիսներուն մէջ՝ բնաջնջումի գործը աւելի մերկապարտուց և աւելի վայրագ կերպով յառաջ տարուեցաւ: Թարագրուողներու անհամար կարաւանները փոքր-

Ասիոյ բոլոր պողոտաներէն կ'ուղղուէին դէպի Միջագետքի և Սուրիոյ անապատները իրենց ճամբուն ամբողջ երկայնքը նշանադրելով խոնջէնք և անսուղարթեան ինկողներու դիակներով: Մարդու թեան դէմ գործուած գալթակողութիւնը խիստ մեծ էր, քաղաքակիրթ մարդկութեան խոնջմանը սասանեցաւ, ըմբոստացաւ:

Ինչ ըրին Դաշնակիցները այս անգամ: Լորտ Բրու Խորհրդարանին մէջ յայտարարեց թէ «Երկայն հանգամանքներու մէջ իրենց անկարող էին ո'ւ է անմիջական միջոցներ ձեռք առնելու: Հայերուն պաշտպանութեանը համար»: Ու պետական մարդիկն ու մամուլը միաբերան սկսան յայտարարել թէ միայն Դաշնակիցներն էր որ կրնար, եթէ ուզէր, կատարել Հայկական կոտորածներն ու հալածանքները...: Սակայն անուշա Գերմանիան չէր որ պիտի ուզէր դադարեցնել իր թելադրանքովը և իր յայտնի մեղսակցութեամբը կատարուած այս խոժ-դոժութիւնները: Հռոմէյ Պապին, չէզոք Պետութիւններու, Ամերիկայի վրայ յառեցան պահ մը հայասերներու աչքերը...: Ասոնց պղտունական դիմումներն ու բարեխօսութիւնները չէին կրնար ունենալ և չունեցան անկեղծաւոր արդիւնքը: Ընդհակառակը իբրև միակ պատասխան թուրք կառավարութեան կողմէ՝ ամերիկացիներու ձեռքով կատարուած նպատի բախումի գործն ալ արգելուեցաւ: Ու բնաջնջումի գործը կը շարունակուի անխափան:

Երէկ ալ կարգացին՝ Պաղատար վրայ քաղող անգլո-հնդկական յաղթական բանակին հրամանատար զորավար Նիքսոնին տրուած հեռագրական հրամանը՝ եթէ կարելի է օգնութեամբ հասնելու արագեալ Հայերուն: Նկատի ունենալով այն հեռաւորութիւնը որ տակաւին կը զատէ Հայերուն իբրև տարագրական ծառայող անապատները անկող-հնդկիկ ազատարար բանակներէն, մեծը շատ կը վախճանէ որ այս մարդաօրհակա հրամանն ալ նոր գործապատճառ մը ըլլայ մեր հանգիստներուն տարագրութեան միացորդներուն բնաջնջումը վերջացնելու:

Բոլոր այս սխալներուն միակ պատճառն է՝ Արեւմտեան քաղաքացեաներուն մէջ Արեւելքի ազգերուն հոգեբանութեան և մտայնութեան մասին տիրող տգիտութիւնը, որ նոյնչափ աղիտաբեր եղաւ Դաշնակիցներուն համար Պաղատաներուն մէջ: Այս սխալներուն թուարկութիւնը իրեն միակ նպատակ ունի՝ ո'չ թէ գաղափարութիւնը պաշտպան Պետութեանը՝ որոնց բարեացակամութեան կարեւոր է յաւելաւ Հայերու ցանցառմանը: Դաշնակիցներուն բաղդը, այլ ապագայ նորանոր սխալներու կանխումը, քանի որ զեռ կ'ուզեն անոնք,

ինչպէս կը հաւատանք, վերջին փորձ մը փորձել ազատելու բեկորները այս թշուառ ազգին՝ որ Բրիտանեան, Բաղաքակրթութեան և Ազատութեան վաւեր խաչներուն Մեծ Նահատակը եղաւ Արեւելքի մէջ...

Մ. ՏԱՄԱՏԵԱՆ

ՕՐԸ ՕՐԵՆ

ՆՈՅՆԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ներկայիս մէջ աշխարհի ամենէն զարմանալի և անխմանալի բաներէն մէկն է, եթէ ոչ անոնց գլխաւորը, յունական արքայապետ Զէյթունի թեմի մը սքանչելիք-ցուցանք: Անբաղ-դատելի, անզուգական Զէյթունի թեմ, որ քանի քանի անգամ մաղ մնացեր էր որ հողին աւանդէր, և որ սակայն կը տեսէ, կը յարապտէ, կ'աճի, կը դորանայ, կը յամարի ու կ'ամբարշտուի ի հեռուս իր գոյութեան դէմ դառող ու մարտնչող մահացութեան թշնամի պատճառներու: Տեսնենք անպարտելի կամքով, աննահանջ յամարութեամբ, աննկուն կենսունակութեամբ օժտուած Զէյթունի թեմի մը, որ ցարդ կուրծք տուաւ ամենէն անաւոր յարձակումներուն, ծածուկ կամ յայտնի, ներքին թէ արտաքին Մեծայայտ Զէյթունի թեմ, Հին Երուսաղէմի չափ մարաշախտ Զէյթունի թեմ, որ երկու անգամ զգեստեց Յունաստանի ամենէն ժողովրդական ու մեծազգեցիկ մարդը, Վէնիզէլոս, երկու անգամ ցրուեց անէպուց հեղին ինքն-հրդարանը, նահանջի մատնեց ազգային զգացումը, որքի տակ առաւ ու կոխուեց Հիւլիսի թեմի ամենէն նուիրական շնորհը, պատառ-բղիկ ըլլաւ, զորով վերածեց Յունաստանի պատիւը...: Եւ այս ամենը մեծագործութիւններ կատարած, այսպիսի յաղթանակներ տարած ըլլալ, Հիւլիսի Զէյթունի թեմը, հաւատացեալ, աւելի հզօր ու յաղթական հանդիսացաւ իր ու ի պատերազմիկ ազգի զինուորական ուժը, Գալլէոսի բանակն ալ մէջը ըլլալով եւ կը տարակուսեմ մեծագոյն, որ յունական «զինեալ» միջամտութիւնը — «Երազէնք սա տարբերակ երազը» — կարենայ ցոյց տալ յամառ կենսականութեան, անվերածելի զինադրութեան այսպիսի մեծ ուժ մը: Մարդիկ կան այսպէս, որոնք քան մը չընկու համար աւելի կորով կը գնեն, կը վառեն՝ քան ուրիշներ գոնելու համար...:

Աւելի ժողովրդական քան Վէնիզէլոս, աւելի հզօր քան ազգային-բարոյական մեծ Երուսաղէմը, զգացում, ցան ու պատիւ, Յունական Զէյթունի թեմը հաւատամք մը, կրօն մը, կոսապաշտութիւն մըն է (կոսապաշտութիւն չի կարգաւորուած դէմ ոչինչ կարող է գործել, ո'չ խոստում, ո'չ ապաշխար, ո'չ պատանալիք, ո'չ ճշմունք, ո'չ ալ ո'ւ է պիտի...):

«Զէյթուն եմ ու չէզոք պիտի մնամ» կ'ըսէ Յունաստան...: Երախտադրութեան Դաշնակիցներուն հանգիստ, մեր աշխարհի մեծ գաղափարը: — Ինչ երազ մը, անցեալին մշտնջենական մէջ տակաւ մարդը Պաղատ վտանգը: — ցոյց, երեւակայութիւն: Մերպիտ հեռ դաշնագիրը: — «Զորով աղիւ տեսակէ կտոր մը», ըսա Պետութեան աստիճանի Զէյթունի թեմի մը միակ իրականութիւնը, միակ բարեբը...:

Մ. Տ. ԳԻՐԻՉԵԱՆ

«ԵՐԱԶ ՈՒ ՎԻՇ»

Աստի կ'արտաստեն ծառայաւոր Արեւմտեանի Գալլիոյ շարքու հրատարակած «Երազ ու Վիշ» (Հրատարակած պատմութեան) հատորին:

Ինչպէս պերճանքի առարկայ մը սուղի տան մը մէջ, այս պահուստը կան հատորի մը հրատարակութեան գաղափարը նախ խրատեցող դիւս Արեւմտեանի, յանդուգն հեղինակը այս հատորին, որ ինքի կ'առաջարկէր Գալլիոյ Գալլիոյ մը զրկել, չբռնեց զգալիորէն, ինքի բացատրեց թէ ասիկա ո'չ գոյար էր, ո'չ ծաղիկ, այլ իր սիրտը զոր կ'ուզէր զննել հայրենիքի միացող խորվաթներէ մէջ, և անոր հոգի կատարեմ իր փափաքը...: Թերեւս այնքան համոզուեցայ իր այս գծած պատկերին՝ որքան անկից յետոյ, նուազ յոռետես վայրկեանի մը ծնունդ տա մտածումէն թէ Գալլիոյ թեմին ալ կ'անդի իրենց թեմին մըն է, ու ամենէն հոգեւորէն, և թէ այն պահուն ուր մարդակերպ վայրի գաղան մը մոլորեալ մեր վրայ է ինկել ու կը յօշոտէ միզ, լաւն կ'անքի ամէն նշանները որ կը յայտնուին ու կը յայտնուին մեր ապրելու աշխարհիկ կամքը...:

Երազ ու Վիշը անունով է ուղղակի մեր ներկայիս: Ան Վիշը է մեր հայրենի տան հիմնադրական քանդակներն և անոր մէջ մեր սիրելիներուն արեւմտեան իրենց հոգեւորութիւնը, բայց նաեւ, ան Երազն է վերանորոգմանը բնակարանին և վերակառուութեանը բնակարանին, երազն անձայն պատգամ մըն է՝ թէ ոչինչ կրնայ մոռցնել Ազգ մը երբ ան չուզէր մեռնել, և պիտի մեռնէր աւելի շուտ անոնք որ զինք մոռցնել կ'աշխարհին...

Արեւմտեանի աստիճան արձակ հատորն է Երազ ու Վիշը: Այս երբեք անտարբեր քանտարեցիկ, որ մինչեւ հիմա չորս կամ հինգ հատոր հրատարակած է տաղաչափեալ զերթուածներու, ներկայ փոթորիկին մէջ կարծես աւելի ազատ ու լայնաթոք շնչել կարենալու համար կը դիմէ արձակի իրենց ու կը թափ մերթ վար հողին մօտ, մերթ վար ճակատալաց կ'անցնի այրելի մէջէն: Արդարեւ, հատորը, որ պատմութեանը հաւաքածոյ մը կը կոչէ ինքզինքը, իրարու խառնուած երկու տարբեր մասերէ կը բաղկանայ, երբեմն միեւնոյն կտորին մէջ իսկ իրարու խառնուած, մին զուտ վիպական և միւսը՝ զուտ բանաստեղծական...: Ըսի թէ ամենուն ալ նիւթը օրուան կեանքն անունով է, կամ աւելի ճիշդը՝ օրուան մահէն...: Առաջին մասին մէջ՝ եթէ յընդարմը չունի իրականութեան շրջանը, գոնէ լամբարի մը մեղմ լոյսով կը տարածուի պատմութեան մէկ ծայրէն միւսը, առանց ոչ մէկ անկիւն մուծի մէջ թողնելու: Այսպէս են Օնգիի Զոլը, Հայաստանի զինուորը և Ռոքոնի համարը, որոնք ըստ իր լաւագոյններն են այս շարքին, պատկանելով հանդիմ «ձգտումներ» (à tendances) արեւմտիկ այն սեռին, որ զերթ չէ իրեն յատուկ անպատեհութիւններէ: Ուրիշ մաս մը, սակայն, — Հիւլիսի, Մեծիկի, Ժամկոյնը և Զիւլմ մահը — իրենց առաւել կամ նուազ վիպական ձեւին մէջ արձակ զերթուածներ են, և յաջորդին ալ, հոն, կ'ըլլայ աւելի խիզախ և կ'արձակ յանկարծ բոցեր՝ որոնք պիտի ըսէր երկինքէն զողջուած են քան թէ երկինքն անունով...: Այս խառնընթաց՝ Մեծիկի մահանալը, նկատաւ կ'աւանդի վերջինս հրատարակած խոր ու պերճաւոր մէկ շնչով ուղղակի ներշնչուած ըլլալուն, ինքնապիտի է սակայն, որովհետեւ հայկական իր պարունակութեան մէջ, և կը կազմէ գեղեցկագոյն արտայայտում:

Թիւրո Արաքս-Երկաթի դարձան էւ...
Թեան, ժամկոչին հետ, որ ճշմարիտ ու
բարձր գրականութեան կոտոր մըն է. սն
ալ...:

Միայն այսքան՝ երազ ու վիզիոն
վրայ... Գրականութեան գիւղ, որ վայր
կեան մը կալանած էր զիս, կը ձգէ կ'եր
թայ, ու կը մնամ նորին իրականութեան
հետ դէմ դէմի... Այսօր հազար ինչ հա
րիւր տասնհինգ հոգիներն առան է
զեռ չլսեցինք որ շարքն ու հաւածանքը
գաղթած ըլլան անպիսի. անգիր՝ դեռ
խումբերով կը մեռնին մերինները, կը
մեռնին պիղղերով ու քաղաքներով՝ սու
րէ, յոգնութենէ ու անօթութենէ, և
մէկը չի կրնար որ անոնց օգնէ... Երբ ա
սիկա կը յիշեմ, այսպէս սուր կ'երգով,
կը զղջամ խոտաղած ու այս քանի մը
սողերը դրած ըլլալուն համար, և կ'ու
զեմ երթիմ խառնուիլ օտար քաղաքին
օտար մարդերուն՝ մոռնալու համար ինչ
դիմաց...:

Գրականութեանը, իրօք որ, պեր
ճանք մըն է այսօր մեկի համար...:

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵՆԱՆ

ԱՂԵՏԻ ԵՒ ՏԱՌԱՊԱՆԿԻ

ԱՇԽԱՏԱՐԻՑ

(Այց բերեալն փախսականներին)

Ա

Մենք բացարձակապէս անկողնակալ
ենք զէպի յիշեալ ընկերութիւններէ
մէկը կամ միւսը և նկատում ենք անա
չառօրէն, որ նրանք չեն արել փախստա
կաններին համար այն, ինչ կարող էին և
պարտաւոր էին անել. Բարեգործական
Ընկերութիւնը, այդ հնազանդ, խորհր
դային և բազմակուսեան հաստատութիւն
նը փայլում էր իր համարեա կատար
եալ ձեռնարկութեամբ. իսկ կենտրոնա
կան Կոմիտէն և Նպատաւատոյց Ընկե
րութիւնը աւելի շուտ մըրցում էին փո
ղանաւաճեմ ձեռքեր և նրապարական
կոչերի մէջ, քան արգիւնաւոր գործու
նելութեան և շինարար ձեռնարկներէ
մէջ. Եւ իրաւ, միջեւ այդ ընկերութիւն
ներէ ողջ եռանդը պիտի սպասուէր զըւ
խառնարկէր գրած ժողովուրդու վրայ, կամ
միջեւ բաւարար կարելի է համարել նը
րանց ունեցած գործունէութիւնը, որ
ծախալներ ուղարկել փախսականներին
կենտրոնացման վայրերը, օգնել նրանց
զանազան իրերով և բժշկական ոյրեր
նալի առօրեայից. Ձեռք առած պիտան
քաներ չեն սրանք. բայց դրանք չեն
կարող զլլաւոր նպատակը համարել
այնպիսի կարծիքով մարմիններին,
որոնք կեանքի են կոչվել յատկապէս
փախսականներին համար. Այդ ընկերու
թիւններին յայտնի էին ժողովրդական
աղէտի չափերը, նրանք գիտէին ինչ
ածնում խմբով փախսականներին գե
րեկմանակիր կենցաղի տիրակալ մասին.
Գիտէին նաև սեղանը գործող մարմին
ներին անձնակազմութիւնը. Եւ այնու ա
մենայնիւ ամենամարտկալի հարցի նը
կատարման նրանք նոյնքան անապրեր
ու անփոքր գտնվեցան, որքան կողկա
սանայ բուրժուազիան:

Միջեւ Թեան ընկերութիւնները
չէին կարող միացեալ ունենալ ինչ
ուղարկել բոլոր պարագաներով օժտված
այնպիսի մի ստուար յանձնախումբ, ինչ
յիշեցինք մենք վերին, հիմնապէս վերու
կարողակերպով. համար անկատար գործը
և յատկապէս օգտուելու փախսական
ներին բացօթեայ կենցաղից. Խմբով
Կողկալի մայրաքաղաքում, ունենալով
գամուր կապերը բարձրի հետ, կարող
էին նրանք բարակել և վրաններ կա
ռուցանելու գործը գիւրեմութեան գլուխ
ները. Ոչ միայն կարող էին, նրանք
պարտաւոր էին այդ ուղղութեամբ աշ
խատել, իբրև բարեգործական նպա
տակներով ու գործարկներով օժտված ըն
կերութիւններ. Դիպալագրած սրանք ևս
ապիկար դանվեցին իրանց հասարակա
կան պարտադրականութեան և պատաս
խատաւորութեան մէջ. Համարեա զոր
ծունէութեան, արգիւնաւոր, ստեղծա
գործող աշխատանքի փոխարէն՝ զերա
զանցին նրանք զառնածին փայլելու
գլխաւոր գործին ու արիական անապրե
ր:

Ժողովներ կամ «միտի փնջու» ձեւակա
ն յաւանդութիւնը (՝):

Եւ երբեմն արգիւն էր Թիւրքիստան, հա
յոյստան կենտրոնում խմբված մի շարք
բազմաթիւ հայկական ընկերութիւններ
որոնք գումարներ ստանում են ոչ միայն
կողկալի, այլ և Ռուսաստանի զանա
զան վայրերից և արտասահմանեան հայ
գաղութիւններից, և չէր կարողացան հայ փա
խսականներին համար այն անել, ինչ ա
նում է Մօսկովայում լատիշական Կոմի
տէն այնպիսի խմբով լատիշ փախստա
կաններին համար (՝):

Նոյնիսկ անընդունակ եղան նրանք
կողկալի կենտրոններում (Թիւրքիստան ու
Բաքու) լայն անելու սփոթանքի բիւ
րօ և յատուկ ջանքերով աշխատանք հայ
թայթիւր կարող, ստեղծ փախսական
ներին համար, որպէս զի սրանց, որպէս
անգործներ, չէր հետաքննէին քաղաքնե
րից:

Գաղթականական գործում փայլեց
իր անգործունէութեամբ նաև հայ մեծ
կաղմակերպութիւնը՝ կամաւորական
չարմամի տէրն ու զինվորներ: Մի կողմ
մակերպութիւն, որ իր կողմը ունենալ
տաննապետ յանձնարարում էր «տղերը
ստիկաններին հարց է» լուրհագր, կապելով
զբա հետ իր քաղաքական երազներին ի
րականացման նախարարութիւնը, թուում
է, այդպիսի մի կաղմակերպութիւն ա
մենից շատ պիտի մտահոգէր մեր երկր
ը ապաստանած թիւրքահայ փախստա
կաններին պահպանութեան մասին: Ձե՛ որ
նրանց վերաբերման թիւնը՝ մի խաղա
նապատեմ երկրում, հայ աղաքականու
րեան նիւթը կը կաղմէր գոնէ մի քանի
կարեւոր կենտրոններում: Բայց ինչու
անդիմ իր անտարբեր դանդից, անտիվ
գործունէութեան չէր ձեռնարկէր այդ
կաղմակերպութիւնը՝ մասնաւորէն մա
հացող ժողովրդի գործը զերեւելու հա
մար:

• Այդ իրաւացի հարցը չունի դժբա
ղաբար ոչ մի արդարացի պատասխան
Մենք, անշուշտ, չգրաւորեալ օժանդակու
թեան հարց չենք գնում հրապարակի
վրայ, այլ անձնուէր մարդկանց կենդա

(*) Վասպուրի անտեղի մէկն է կաղ
մում հայկական կեանքում հասարակակ
գործերի պարսիկաւարիզը և ինչպիսի
յուրաքանչյուր թուած ընկերութիւններ
չունեն արգիւնաւորութիւն ոչ իրանց նպա
տակներին ոչ գործունէութեան եղանակու
ների մեջ: Անհիմ, չը կան արգիւնաւոր
նաւ. նրանց զինվոր մարմիններին բաւա
րական հայեցողութիւն միջ. միեւնոյն ուղ
ղութեան և մանկաւարից մարդիկ են
Մոսկովայում, այնպիսի ոչ միայն հաւե
րախոսութիւն չը կայ Մոսկովայում գոր
ծունէութեան մեջ համարական աղէտի հա
մար, այլ և բացառապէս բեմաւորութիւն, մկը
միւսին խանգարելու և խոչընդոտելու յա
տու ջանքեր: Պատճառ. որովհետեւ Մոսկով
այում արգիւնաւորութիւնները իրանց
արգիւնաւորութիւններին խանգարելու գոր
ծակներին մարդիկ են և անտեղանապէս, ան
հաստեմ փայլելու. Ենթադրեալ կաղմում է
զինվորաւոր օժանդակ: Ոչ թէ ընդ
հանուր գործի բարեկարգութիւնն ու առաջ
գիւնութիւնը և կաղմում. բոլորի նիւնակ
մոտմար, այլ պէս անպատ ջանքեր, թէ ի՞նչ
և ի՞նչպէս անկ անկ մկը (ընկերութիւն)
որ հրապարակով երեւայ և օժանդակ
գերազանցութիւնը միւսների հանդէպ:

(**) Մենք անտեղանապէս յանձնարարում
ենք ընդհանրապէս կարող «Մեակի» թիւ
200ի Բանասիրական, բարեկարգութիւն
Մօսկովայից, ուր մանրամասն կարագրված է
լատիական կոմիտէի բազմակողմանի գոր
ծունէութեան իրական պայմանները: Բոլոր նի
ւնակները ստանալի գործունէութիւնը և
մասնակ լատիական այդ կոմիտէն առ
սական մարտաւարութիւն. Եւ բայց է
արիւ՛ 1. Այնպիսի բաժանմունք, 2. Իրա
ւաբանական բաժ., 3. Բժշկական բաժ., 4.
Շուքի բաժ., 5. Գործարարական բաժ., 6.
Արեւստանգութիւն բաժ., 7. Տնտեսական բաժ.,
8. Տնտեսական բաժ., 9. Աստիպիական
բաժ., 10. Կաթնական գերաւորութիւն և
կուլտուրայի բաժանմունք: 52 գոծով ան
գամներով և 30,000 ր. քրամագրով
լատիական կոմիտէն օտս աւելի մեծ գործ
է կատարել 13,000 փախսականների հա
մար, Բայց նա լայն բազմաթիւ ընկերութիւն
ներն ու կողմանի մարմիններն են գործը
32,000 փախսականների համար (կշիւմ
նում խմբով), ունենալով իրանց ստան
դարեան սակ հարիւր հազարների կապի
սալ:

նի, ետեւն ու ընդուն գործունէութեան
պահանջ, իսկ մարդիկ, որ ան կ'ուզէ
ունի այդ կաղմակերպութիւնը իր արա
մաղթութեան տակ:

Նրա լրագրական կոչերն ու աղիտա
ցիան՝ յօգուտ փախսականների դու
մարներ նուիրաբերելու համար, նոյնքան
կրաւորական աշխատանք է. որքան բա
րեկործանական ընկերութիւնների ժողովա
րարութիւնը կամ բուրժուայի տուած
«բարեկործանական կապաւորութիւն»: Մի կող
մակերպութիւն, որ կարողացաւ բուռն
թափով ակտիվ գործունէութիւն ծաւա
լել կամաւորական շարժման ամենամե
րում՝ «հայերնիքը աղաւթելու համար»,
նա կարող էր և պարտաւոր էր զէթ կի
սով չափ աշխատել, որպէսզի կոտորա
ծից աղաւթված հայերնակիցները փրկվեն
նաև մասնաշաղկապ մահացութեան ճա
րակից: Նա ունի դադարաւորակից ստուար
խնայողներ, բարձր զինքն ու կոշման
տէր համակրողներ, վերջապէս նրա գոր
ծունէութեան կ'օժանդակէր կենտրոնա
կան կոմիտէի գումարական ֆոնդը (՝):

Այս բոլոր բացարձակութիւններէ
զերտողութիւններէ յետոյ ըստ անհայ
նի պարզվեց, կարծում ենք, այն հարցը
թէ ի՞նչու հայ գաղթականական աղէտը
այնքան լայն և խոր չափեր ընդունեց՝
յատկապէս իր մահացութեան դէպքերով:

Հայ հասարակական կողմից լայն
չեղանքի անգիտակցութիւն, որով զու
անցած մարմինների անձնակազմութիւն և
անկազմակերպութիւն, հայ գումարաւոր
բուրժուայից անապրեւորութիւն ու կրա
ւորակութիւն, հայ ընկերութիւնների և
«Գեղեցիկ խաղի» օժանդակ հայ կաղմ
կերպութեան անկողնութիւնն ու ապիկա
րութիւն, և ուրիշ մի շարք հանրամանք
ներ, որոնց մասին խոսելու տեղը և մա
հաւանք օժանդակել չէ այսօր:

Ան առաջին գիւնաւորք ուստա
յութիւնը թիւրքահայ փախսականներին
գաղթականական հեղեղաբեր:

(Մեակ)

• Բ. ԻՇԽԱՆԵԱՆ

(ՎԵՐՋ)

ԹՈՒՐԿԻՅՈՅ ԿՈՐԾԱՆՁՆԵՐԸ

ԻՇԽԱՆ ՍԱՊԱՆԵՍԻՆԻ ՆԱՄԱԿԸ

ԼՈՐԵՐ ԲԻՇՆԵՐԻՆ

«Նիւ իսթ» կը հրատարակէ պատճեն
Նամակի մը, զոր Իշխան Սապանէսին ուղ
ղած է Լորե Բիշնեքին և զոր բարգմանա
բար կ'արտասանեն, ստանալ մեր կողմն ու
է խորհրդաւորութիւն աւելցնելու: Շեքիս փա
ւայի ծանօթ Նամակին առիւ մեր գրած
ներքէ քիչ արգիւնաւորութիւն կը պատճեն
Թուրքիոյ լաւագոյն ճիշտում այս ի
ստանալի ալ, որ Թուրքիոյ վերաճողութեան կը
խօսի սակաւին՝ Թուրքիոյ մեծ եղեկին
—Հայերու բնակչութիւնը—խօսք անգամ ը
նելու չը իշխանիւր: • Թուրքիոյ Կործանիչ
ներքէ վերաճողութիւն և այս Նամակին:

Միւրոյ,
Լորեքու Ժողովին մէջ ձեռք վեր
ջեր արտասանած մէկ ճառը, հետագրա
կան գործակալութեանց հաղորդածին հա
մաճայն, կը բովանդակէ հետեւեալ յատ
կանական պարբերութիւնը. «Արդար է
խոստովանել թէ Թուրքիոյ գործեա
կերպութիւնը անհեղինակ գերազանց են
այն գործակալներէն որոնք իրենց
վարպետ Գերմանացիները անպատե
ցին»:

Խորագրէս զգաճում այս վեհանքն
ուղի խօսքերէն՝ Օսմանեան Աղաւթական
ընդդիմադիր կուսակցութեան իմ բարե
կամներն և ևս կը մատուցանեն ձեռք մեր
անհեղինակ գործակալութիւնները, կը յու
սանք նաև որ՝ այն բարեկարգութիւնը
որ կ'սկսէ երեւան զալ Անդրկոյ աղիւ
միւրեւորութեան մէջ՝ այնքան բաւական
հնչուած և սակայն այնքան ուղղամիտ
թուրք ժողովուրդին հանդէպ՝ երթալով
աւելի պիտի աճի: Զի միջոցով, երեւա
նութեան, անիկա դժգոհակութեամբ ձե
լի զէմ կը կուտի, միեւնոյն ժամանակ

(*) Հասցենիւ անհասնելի անձնուէ
գործունէութիւն՝ այդ կաղմակերպութիւն
ւարերէ, չէ փոխում իրենի դուրսիւր
խօսք վերաբերում և հաւաքական մի մա
րին ծաւալած գործունէութեան՝ կ'անհի
կողմ բացառապէս կաղմակերպութեան
ոյժերի նախաձեռնութեամբ:

ներքին պայքար մը կը մղէ ի նպաստ
այն միեւնոյն զատին որուն յաղթանա
կին համար դուք և ձեր դաշնակիցները
այնքան երեսօտար կը թափէք ձեր ա
րիւնքը:

Գաւառագործի սկիզբէն ի վեր գա
րագած Թուրքիոյ մտքին մէջ առաջ ե
կած այս արտադրութեան վրայ էր, որ
մասնաւորապէս ուղիցի Սուլթանին և
իր կառավարութեան ուղղութիւնը
հրաւիրել վերջին հեռագրով (՝): Անոր
մէջ կ'ըսէին. «Թուրքիոյ և օսմանեան
աղապարն խղճմանը վերջնականապէս
դիւրե բռնած է Դաշնակիցներու կողմէն,
միջակա այն աստիճան, որ, մենք պիտի
նախընտրէինք՝ ամենադժբաղդ պարա
գային՝ պարտաւոր անոնց կողմէն որոնց
գաւառ արդար է, քան յաղթանակել Գեր
մանիոյ կողմէն՝ որուն դատը այնքան
անհեղինակ կերպով անհրաւ է: Պատիւ
մեզ կը պարտաւորէ զիմաղրել ամեն
բիրտ ուժի որ կ'արհամարհէ օրինաւոր
իրաւունքները: Այսպէս, ոչ ձերպալա
ւութիւնները, ոչ հաւածանքները, ոչ զի
խառնամեղք պիտի կրնան երբեք ջնջ
ընէ՝ օսմանցի հայերնակերպութիւնը որոնք
Եւրոպայի ընդհանուր շահերուն համար
ալ կը պայքարին իրենց անկախութիւնը
և աղապարն արժանապատուութիւնը ան
վերջապար պահելու»:

Մենք, օսմանցի բարենորոգիչներս,
որ այսպիսի տարիներէ ի վեր սիստեմա
թիկ կերպով կ'աշխատինք մեր հայրե
նակիցներուն ցոյց տալու անկուսաւոր
աշխատի ընկերային և բարոյական գե
րազանցութիւնը և մեր անոր հետ դաշ
նակցելուն պէտքը, ուրախութեամբ
նշմարեցինք այս արդարաբարութեան ու
զին ձեր աղիւ խօսքերուն մէջ որոնք
այնքան պատիւ կը բերեն ձեր երկրին
Դեպի մեզ ցոյց տուած այս վեհանքն ու
գիրն ուրիշ ապացոյցներն ալ դոտանք
գործիւններուն մէջ ձեր տաղանդաւոր
և լայնամիտ հրապարակագիրներէն ու
մանց, որոնք պաշտպանեցին սա դեբա
զանապէս արդար առաջարկը՝ թէ Կ. Պո
լիսը պէտք է թողուի զղղութիւն եկած
Թուրքիոյ մը ձեռքը: Այս առաջարկը
միանգամայն համաձայն է աղապար
ութեան այն սկզբունքին զոր իրենք Դաշ
նակիցները կը պաշտպանեն:

Միւրոյ, Թոյլ տուէք ինձի այստեղ
կրկնել ինչ որ ըսած եմ այլուր, թէ՛ մեր
հիգիւրը՝ որչափ համեստ ըլլային անոնք
եթէ աւելի լաւ դիտարկուած ու նպաս
տաւորուած ըլլային Կ. Պոլսոյ մէջ
մանկաւորութեան զիւնաւորութեան կող
մէ, և եթէ երեք տարի առաջ (Միւրթե
նակիցներուն կողմէ Բ. Դաշն վրայ ե
ղած յարձակման առթիւ) Համաձայնու
թեան ներկայացուցիչները մերժած ըլ
լային անհնալ աճի թիւք վրայ հիմնուած
կառավարութիւն մը, այսօրուան իշխա
նութեան բանաբարիչները երբեք չպիտի
կրնային իրենց այս բերքին տիրանալ
Թուրքիոյ մէջ իշխանութեան պիտի
բարեկարգութիւն անհեղինակ աղաւթական և
բարենորոգիչ կառավարութիւն մը, հե
տեւաբար՝ սերտ իրեւանակալողութիւն
մը առաջ պիտի դար Բ. Դաշն և Անդ
րկոյ ու իր բարեկամներուն, ինչպէս նաև
Պաշտպանութեան Պատուական միջնու, որոնց
ճշմարիտ շահերը կը պահանջեն օսման
ևս կայսրութեան պահպանումը:

Այդ պարագային՝ Աւստրիա, ի մեծ
օգուտ իր հաւատակներուն, ապահովապէս
մտքին իսկ չպիտի անցընէր վերջնապէր
զինքն Սապանիսին՝ որ իր բոլոր գրաքի
ներուն բանակներուն պաշտպանութիւնը
պիտի վայելէր. և Գերմանիա, Արեւելքի
և Արեւմուտքի միացեալ ուժերուն մի
ջև բռնուած՝ յետին անկախողութեան
մատնութեան պիտի ըլլար՝ առանց կարե
նալ փորձելու իր սուրբ պատանքին հա
մար, իսկ ի թէ, այս ամենուն հակառակ,
պատերազմը դարձեալ ծաղիւր, մենք դի
մէ գործունէութիւնը ունեցած պիտի
ըլլայինք մեր արեւելի թիւքիւր ձեռ
կողմէն՝ արդար և ազնիւ դատի մը
պաշտպանութեան համար Դժբաղդաբար,
այն պահուն երբ Միւրթեան և Յաւաշ
դիմութիւնը կուսակցութեան պետերը
այնքան զօրեղ աշակցութիւնը կը վա
նկէին պաշտօնական Գերմանիոյ և

(*) Իշխանը կ'անհաւանի այն հեռա
ւոր գոր պատ. րազմի սկիզբները դրկած
Եւ Սապանիսին բողոքով Պետութեան արդի
վարիներուն հորմաւարտ Գաւառակաւու
րեան դէմ:

ինչ որ անհաւատալի կը թուի — կը
պաշտպանուէին Համաձայնութեան ներ
կայացուցիչներէն անգամ, մենք Աղա
տական բարենորոգիչներս կ'անտեսուէինք
Դաշնակիցներու գիւնաւորութեան,
չնայելով որ մենք մեր ազատութեան և
նոյն իսկ կեանքին դիմել կը ջանայինք
ապահովել անոնց՝ «բարեկամութիւնը» որ
մեր աղապարն ծրարէին մաս կը կազմէր:

Բայց եթէ ներկայ պատերազմին ա
ռաջին անգամ կարելի չեղաւ, տարբեր
սլոյմաներու և աւելի կամ նուազ հե
ռաւոր թուականի մը մէջ անոր կրկնու
թիւնը պէտք է արդիւրեւ Այս նպատա
կը կրնայ ձեռք բերուիլ միայն Արեւելքի
մէջ կայուն հաւասարակշռութեան մը
գոյացնելով, Եւ բարենորոգում ու վե
րակազմուած Օսմանեան կայսրութեան
մը պահպանումը միակ կարելի պայմանն
է այդպիսի հաւասարակշռութեան մը:

Ասոր հակառակ, Թուրքիոյ բաժա
նում՝ չղկայակերպելով ցանկութիւններ
որոնց անկարելի է յաղուրդ տալ, պիտի
ստեղծէր խիստ վտանգաւոր կացութիւն
մը: Ասկէ առաջ դալիք միջազգային
մըրցակցութիւնը և յարաբերւն անիկա
նոթիւնը վերջ ի վերջոյ պիտի յանգէր
նոր աղէտի մը, նման այն աղէտին որ յա
ջորդեց Պաշտպանեան առաջին պատերազ
մին և որուն մէջ ընտանեւ հետեւեալ
թիւնն է ներկայ պատերազմը:

Ներկայ պատերազմի ծաղման ժա
մանի՝ Անդրկոյ, Թուրքիոյ մեծ և պատ
մական բարեկամը՝ յայտարարեց թէ
Թուրքիոյն դէմ չէ՛ր որ պատերազմ կ'ը
նէր այլ անոնց կառավարութեան դէմ, —
խօսքեր որոնք ըստ լրջութեան Թուրքե
րուն երախտագրութեան արժանացան:

Դժբաղդաբար, օսմանցի հայրենա
սէրները՝ որոնք այսօր վաթիւրագոյն
հարաբարակութեան ալք է՝ անոնք իրենց եր
կիրը աղաւթելու համար Միւրթեանի
և գերմանական ճիւղներէն, անպատ
մելի յաւով կը տեսնեն որ, այսօր Դաշ
նակիցներու իրենց մէջ և չէզոքներու
հետ ամեն սակարկութիւնները Թուր
քիոյ հոգին շուրջ կը դառնան:

Կը հաւատանք մեզ, միւրթ, որ, իբ
րև, համոզուած պաշտպանի մը Դաշնակից
ներու զատին, իմ հայրենակիցներս մե
կէ անկը անգամներ ինձի հաղթած ուղ
ղեցին այս մասին և եւ անկախող գոր
ծունէայ գործադրիչ պատասխան մը
տալ անոնց: Այս քանը ընտանաբար
կ'անդամաւորէ ջանքերը անոնց որոնք

ԱՐԺԵՐՈՒՂՔ	
Դրեթի ձեռնարկի 1886	Ֆր. 286.—
» » 1903	» 236.—
» » 1911	» 246.—
Բուժման Երկարացում	» 125.—
Բանամաս	» 90.50